

KIRIM TATARLARININ I. DÜNYA SAVAŞI HAKKINDA TÜRKÜLERİ*

A. N. Samoyloviç

(İsmail Mirza Gaspıralı Hatırasına)

“Müslümanlar kendilerini Rusya’da yabancı hissetmiyor.”

Gaspıralı (*Russkoye musulmanstvo* [= Rusya Müslümanlığı], 1881)

■ Kırım Tatarları üzerine beraber çalıştığım Bahçesaraylı Yahya Bayburtlu (mahallî okul öğretmeni), isteğim üzerine bana hâlihazırdaki savaş üzerine söylenmiş iki Kırım Tatar türküsünü Müslüman yazısıyla (yeni imlaya göre) gönderdi. Bunları, Kırım Tatarları Lemanov ve Kaytafov’un (Petrograd) mutabık kaldığı söyleyişe göre Rus çeviri yazısıyla ve tercümesiyle neşrediyorum. İlk türkü Bahçesaray’da bulunan, İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna Hazretlerinin Kırım Süvari Birliği ve bilhassa da bölüğünün [eskadron] savaşa girmesi üzerine söylenmiş. İkinci türküyse savaş esiri kabul edilen Türk uyruklu Kırım Tatarlarının ana karaya sürülmesine dairdir. İki eser de daha önceden basılan Kırım Tatar türküleri malzemesinden¹ alışık olduğumuz eski kalıplara göre hazırlanmış. Bazı dizeler, açıklamalarımda da belirttiğim üzere, tamamen ya da kısmen eski türkülerden alınmış. Türkülerin dili – Kırım Tatarcasıdır ve tür olarak da Simferopol dolaylarındaki şehirlerde ve bilhassa da Bahçesaray’da gördüğümüz karışık yapısı belirgin kuzey-güney Türkçesidir. Edebiyat tarihi bağlamında her iki türkü de önce Osmanlı Türklerinin türküleriyle ve

* A. N. Samoyloviç, “Pesni krımskih tatar pro vtoruyu Oteçestvennyuyu voynu”, *Jıvaya starına*, 1914, 3-4. S, 409-420. Türkiye Türkçesine Serdar Karaca tarafından çevrilen söz konusu metindeki yay ayrıçlar yazara, köşelilerse çevirene aittir.

1 Bk. ilk önce: A. Olesnitskiy, *Pesni krımskih turok* (=tatar), Trudıy po vostokovedeniyu Lazarevskogo İnstituta Vostoçnih Yazıkov [dizisi], t. XXXII, Moskova 1910; ve benim neşrim olan: “Krımskaya pesnya pro Port-Artur”, *Jıvaya starına*, XIX, vıp. I-II, 129; ayrıca isimsiz kitapçık: *Krımskiya karaimskotatarskiya narodniya pesni*. SPB. 1910 (S. M. Şapşal’ın bana verdiği bilgiye göre, kitapçık Petrogradlı Karayların Karay hayır gecesi için neşredilmiş.)

Пѣсни крымскихъ татаръ про вторую Отечественную войну.

(Памяти Исмаиль-мирзы Гаспринскаго).

„Мусульмане не чувствуютъ себя чужими на Руси“.

Гаспринскій (Русское Мусульманство. 1881 г.).

Мой сотрудникъ по изученію крымскихъ татаръ, бахчисараецъ Яхья Байбуртлы (учитель земской школы) прислалъ мнѣ, по моей просьбѣ, двѣ посвященныя настоящей войнѣ крымско-татарскія пѣсни, въ мусульманской транскрипціи (по новому правописанію). Я издаю ихъ въ фонетической русской транскрипціи согласно произношенію крымскихъ татаръ Леманова и Кайтазова (Петроградъ) съ переводомъ. Первая пѣсня сложена по поводу выступленія на войну Крымскаго коннаго Ея Величества Государыни Императрицы Александры Ѳеодоровны полка и въ частности эскадрона, стоявшаго въ Бахчисараѣ. Вторая пѣсня касается высылки изъ Крыма на материкъ крымскихъ татаръ—турецкоподданныхъ, признанныхъ военноплѣнными. Обѣ пѣсни сочинены по старымъ шаблонамъ, извѣстнымъ намъ изъ изданныхъ крымско-татарскихъ пѣсенныхъ матеріаловъ¹. Нѣкоторые стихи заимствованы полностью или частями изъ прежнихъ пѣсенъ, какъ видно изъ моихъ примѣчаній къ тексту. Языкъ пѣсенъ—крымско-татарскій, того сильно смѣшаннаго сѣверно-южно-турецкаго типа, который наблюдается въ городахъ Симферопольскаго уѣзда и въ частности въ Бахчисараѣ. Въ историко-литературномъ отношеніи обѣ пѣсни обнаруживаютъ близость, прежде всего, къ пѣснямъ османско-турецкимъ,

¹ См. главнымъ образомъ А. Олесницкій. Пѣсни крымскихъ турокъ (= татаръ). Труды по востоковѣдѣнію Лазаревскаго Института вост. яз., т. XXXII, Москва, 1910 г., а также мое изданіе: „Крымская пѣсня про Портъ-Артуръ“, Жив. Стар. XIX, вып. I—II, стр. 129 и анонимная брошюрка: „Крымскія караимско-татарскія народныя пѣсни“. СПБ. 1910. (По сообщенію доставившаго ее мнѣ С. М. Шаншала, брошюрка была издана петроградскими караимами къ караимскому благотворительному вечеру).

sonra da bütün Müslüman Türk boylarındaki “destan” türündeki türkülerle benzeşiyor [410].² Kıvrımlı müzisyenlerden birinin bu türkülerin melodilerini kaydetmesi çok iyi olurdu zira büyük ihtimalle melodilerin de tıpkı türküler gibi basmakalıp olduğu görülecek. Yahya Bayburtlu gönderdiği türkülerde nakarat olup olmadığını söylemedi ancak yardımcım birinci türkünün 8. dörtlüğünün sonuna nakarat vazifesi görebilecek iki dize ekledi:

Ağlamanız kardaşlar! [Türkiye Türkçesiyle:] Ağlamayınız kardeşler!
İnşalla sağ geliriz. İnşallah sağ geliriz.

Birinci türkü tamamen dörtlüklerden oluşuyor (toplam 10) ve bunlar şekil olarak birbirleriyle bariz bir bağa sahip değil: Uyak dördüncü dizelerde birkaç kez değişiyor (dörtlüklere bk. 1, 2, 4, sonra 3, 6, devamında 7, 8, 9 ve nihayet 5 ve 10). İkinci türkü iki dizeye başlıyor (belki de nakarat?), sonra dörtlükler geliyor (toplam 12) ve bunların büyük bir kısmı şekil olarak sabit olan dördüncü dizeye birbirine bağlı (1, 6-12. dörtlükler); 2-5. dörtlüklerin son dizelerinin birbirleriyle herhangi bir bağı yok. Y. Bayburtlu'nun teslim ettiği üzere her iki türkü de yazıya geçirildiği gibidir, ölçü ve uyak bakımından tutarsızdır. Türkülerin ölçüsü ise halk ölçüsü, yani hecedir.

İlk türküde 1-2. dörtlükler 6 heceli; 3-4. dörtlükler 7'lidir ama 3. dörtlüğün 6 heceli 2. dizesi hariç; 5. dörtlükte 1 ve 3. dizeler 7'li, 2 ve 4. dizelerse 8'li; 6-8. dörtlükler 7'li; 9-10. dörtlüklerde 3. dize 8'li, geriye kalanlarsa 7'lidir. 1, 3, 4, 6 ve 8. dörtlükte 1, 2 ve 4. dizelerde uyak ortak iken 3. dizeler uyaksızdır; bunun yanında 1. dörtlüğün 2. dizesinde ve 8. dörtlüğün 4. dizesinde uyak tam değildir. 2, 5, 7, 9 ve 10. dörtlükte 2 ve 4. dizeler aralarında uyaklı, 1 ve 3. dizelerse uyaksızdır; bir de 7. dörtlükte uyak kusurludur.

İkinci türküde başlangıçtaki iki dizenin ilki 10, ikincisiyse 13 hecelidir. Sonraki dörtlüklerde 8'li dizeler ağır basıyor (9-12. dörtlükler tamamen; 1, 2, 5, 6, 7, 8. kısmen) ve bunları 7'liler izliyor (3-4. dörtlükler tamamen ve kısmen de 2, 5, 6.). En nihayetinde 9'lu dizelere de rastlanıyor (1. dörtlüğün 2-3. dizeleri, 7. dörtlüğün 1-2. dizeleri, 8. dörtlüğün 1. dizesi) [411]. Uyak yalnızca 5. dörtlükte kusurludur; genellikle 1, 2, 3. dizeler aralarında uyaklı; 2 ve 3. dörtlüklerde ise 1, 2, 4. dizeler aralarında uyaklı; 7. dörtlükte eş sesli ama farklı anlamlı kelimeler uyak oluşturuyor, deniz (derya) ve deniz (söyleyiniz).

Türkülerde, Rusçadan ödünç alınan şu kelimeler geçiyor: “zapas” (yedek)³, apalçens (seferber), Germán (Almanya), “iskadron” (bölük)⁴, “plen” (esir), “strajnik” [bekçi], türetiski poddanıy (Türk uyruklu), “kazarma”⁵ [kışla], “maşi-

2 Makaleme bk. “Pesn o krimskih sobitıyah”, *İzvestiya Tavriçeskoj uçyonoy arhivnoy komissii*, No. 50 (1913), 85-89.

3 Olesnitskiy 38, No. XLIII, 1. dize; “zapasnoy” *age.* 35, 2. dörtlük.

4 *age.*, 32.

5 *age.*, 31.

na” (tren)⁶, “Melitopol” (Melitopol), “vağzal” (tren istasyonu). Avrupai “marş!” emri, “arş” biçiminde ve “etmek” fiiliyledir, muhtemelen Osmanlı Türkleri vasıtasıyla ödünç alındı.⁷ “Bayarı” (sondaki /ı/ nereden?) kelimesinin üzerinde durulması gerekiyor zira bazı çağdaş Türk lehçelerinde “bayar” – “bey, Rus toprak ağası, Rus subayı, Rus memuru, asilzade”⁸, başka lehçelerde de “boyar”⁹ biçiminde bilinen bu kelimenin Rusçadaki “boyarin” ile ilişkisi üzerine F. Ye. Korş ve P. M. Melioranskiy yazmışlardır ve kendileri bu kelimenin Kırım Tatarlarındaki varlığından haberdar değildiler.¹⁰

İlk türkünün muhtevasından şunları anlıyoruz: Kırım Tatarlarından yedekler ve seferberler Almanya’yla savaşmaya gönderiliyor; çocuklar ve anneler keder içinde (1-2); askerler, askerlik tecrübelerine güvenerek yakınlarını ve Çarı yatıştırmaya çalışıyor (3-4); yakınlarından düşmanın yenilmesi için dua etmelerini istiyor ve canlarını şan için vermeye hazır olduklarını söylüyor (5-7); Bahçesaray’daki Kırım süvari birliği bölüğü¹¹ yakınlarıyla vedalaşıyor, vatana olan borçlarının şuuru içinde ve zafer ümidiyle Almanya’yla savaşmaya gidiyor (8-10) [412]. Bu türkü, A. Olesnitskiy’in örneklerini derlediği “asker türküleri” türüne dâhildir.¹²

İkinci türküde savaş esiri sıfatıyla Kırım’dan Melitopol’e getirilen Türkiye uyruklu Kırım Tatarlarının şikâyetleri dile getiriliyor. Görünen o ki Yahya Bayburtlu’nun kaydında dörtlüklerin sırası karışmış. Türk uyruklular tutuklanarak kışlaya getirilir, muhtemelen Bahçesaray’da (başlangıçtaki iki dize ve 8. dörtlük), sonrasında Rusya’ya giden trene bindirilir (2, 4) ve Melitopol’e götürülür (11); tutuklama Müslümanların Kurban Bayramı’na denk gelir (3, 5); Kırım’da kalan çocuklar ve dostlar keder içinde (5, 7, 8, 9, 12), esirlerse kötü durumdadır (1, 3, 6, 10, 12) ve daima “Allah’ım bize yardım et!” diye haykırırlar. Burada mevzu Türkiye’ye göçen ve Osmanlı tabiiyetini alan, sonrasında da yeniden vatanlarına dönen Kırım Tatarları hakkındadır. Bu türkü, hâkim edasıyla A. Olesnitskiy’in derlemesindeki “göçmen türkülerini” hatırlatıyor.¹³

6 *age.*, 40, yukarıdan 1. satır.

7 Bk. Radloff’un sözlüğü, I, 331.

8 Radloff’un sözlüğü, IV, 1467.

9 Radloff’un sözlüğü, IV, 1658 (Osm.), 1707 (Kaz.-Tat.); Radloff’un *Obraztsiy narodnoy literatury tyurkskih plemyon*, VII, 234 (Kırım.).

10 P. M. Melioranskiy, “Turetskiye elementiy v yazıke Slova o polku İgoreve” (*İzvestiya otdeleniya russkogo yazıka slovesnosti İmperatorskoy Akademii nauk*, t. VII, kn. 2); yine onun “Vtoraya statya o turetskih elementah v yazıke Slova o polku İgoreve” (aynı yerde, t. X, kn. 2); F. Ye. Korş, “Turetskiye elementiy v yazıke Slova o polku İgoreve” (aynı yerde, t. VII, kn. 4); yine onun “Po povodu vtoroy stat’i prof. P. M. Melioranskago o turetskih elementah v yazıke Slova o polku İgoreve” (aynı yerde, t. XI, kn. 1)

11 Bk. G. Gabayev’in makalesine: “Kırmıskiye tatarıy pod russkimi znamenami” (*Jurnal İmperatorskogo Russkogo voyenno-istoriçeskogo obşestva*, 1913, No. 3)

12 31. s. Ayrıca bk. *age.*, “Pesni o russko-yaponskoy voyne” bölümü, 35. s.

13 52. s.

Birinci Türkü – Metin

1. Zapaslar saylandı¹⁴,
sabiler ağladı,
vatandan ayrılıp,
Germana yollandı.
2. zapasnın artından
apalçens ciyildi,
oğlum dep çok ana
aglaüdan bayıldı¹⁵.
3. ceňkke giden askeriz,
ceňk işin biliriz.
ağlamanız, kardeşlar!
inşalla, sağ geliriz¹⁶. [413]
4. haywan, insan toplandı,
ceňk meydanı açıldı¹⁷.
haüf etme, padişahım!
duşman aldı bağlandı!
5. silamizi kaypadık
Germana karşı turmaya.
dua edin, kardeşlar!¹⁸
duşmanın kanın dökmeye.
6. ceňkke karşı kitemiz,
can vermeye hazırız.
ağlamanız kardeşlar!
can berip nam alırız.
7. korkumuz yok kurşundan
asker oğlu askeriz!
boğmak için düşmanı
sel-sel aksın kanımız.
8. iskadron-dır adımız¹⁹,
bayarı-dır başımız.
biz kırım'dan kiteriz,
çok sağlık-la kalınız²⁰!

Birinci Türkü – Aktarma [Türkiye Türkçesiyle]

1. Yedekler seçildi,
Sabiler ağladı.
Vatandan ayrılıp,
Almanya'ya yollandı.
2. Yedeklerin ardından
Seferberler yığıldı.
Oğlum deyip çok ana
Ağlamaktan bayıldı.
3. Cenge giden askeriz
Cenk işin biliriz.
Ağlamayınız, kardeşler!
İnşallah, sağ geliriz
4. Hayvan, insan toplandı,
Cenk meydanı açıldı.
Havf etme, padişahım!
Düşman cephesi bağlandı!
5. Silahımızı biledik,
Almanya'ya karşı durmaya.
Dua edin, kardeşler,
Düşmanın kanın dökmeye! [415]
6. Cenge karşı gideriz,
Can vermeye hazırız.
Ağlamayınız kardeşler!
Can verip nam alırız.
7. Korkumuz yok kurşundan.
Asker oğlu askeriz!
Boğmak için düşmanı,
Sel sel aksın kanımız.
8. Bölüktür adımız
Beyimizdir başımız.
Biz Kırım'dan gideriz,
Çok sağlıkla kalınız!

14 *Krımskiya karaimsko-tatarskiya narodniya pesni*, 5. s., 5. satır.

15 Krş. Olesnitskiy 52, 3. dördlük, 2. dize.

16 Krş. *age.*, 39, No. XLIV, nakarat.

17 Krş. *age.*, 41, yukarıdan 3. satır.

18 Krş. *age.*, 41, yukarıdan 6. satır.

19 Krş. *age.* 33, yukarıdan 3. satır.

20 *Age.*, 39, No. XLIV, 2. dize.

9. çalışayık, kardaşlar!
bir-dir bizim şanıamız.
eger düşman alt ederse,
müşkül olur hâlimiz²¹. [414]
10. yürek-ile kiteyik
wuruşmağa Germana!
Mevlam sağlık werir-ise,
nam wereyik cehana!

İkinci Türkü – Metin

Plenler Türküsü

Strajnikler bize haber verdiler,
“türetiski poddanyı” dep, alıp kettiler.

1. Kırımın çevresi demir²².
ne işleştik – etti emir. [416]
bizim şehirde pek güç ömür.
imdat eyle bize Mevlam²³!
2. kazarmadan aldılar,
kılıç aldına saldılar.
biz fakırı gören dostlar
ağlay ağlay kaldılar.
3. bayram künin alamet,
koptı başa kıyamet²⁴.
isterim men Mewladan,
were bize merhamet.
4. maşınalar yağlandı²⁵,
sırta doğru aylandı.
on yediden başlandı,
elli üçte tohtadı.

21 Krş. *age.*, 48, yukarıdan 2. satır.

22 Krş. *age.*, 52, son dördlük, 2. dize.

23 Krş. *age.*, 52, nakarat.

24 Krş. *age.*, 37, aşağıdan 2. satır; 39,
yukarıdan 2. satır.

25 *Age.*, 40, yukarıdan 1. satır.

9. Çalışalım, kardeşler!
Birdir bizim şanıamız.
Eğer düşman alt ederse,
Müşkül olur hâlimiz.
10. Yürek ile gidelim
Vuruşmaya Almanya'yla!
Mevla'm sağlık verir ise,
Nam verelim cihana!

İkinci Türkü – Aktarma [Türkiye Türkçesiyle]

Esirlerin Türküsü

Bekçiler bize haber verdiler,
“Türk uyruklular” deyip alıp gittiler.

1. Kırım'ın çevresi demir²⁶.
Ne işleştik – (harekete) etti
emir²⁷. [418]
Bizim şehirde pek güç ömür.
İmdat eyle bize Mevla'm!
2. Kışladan aldılar,
Kılıç önüne saldılar,
Biz fakiri gören dostlar,
Ağlaya ağlaya kaldılar.
3. Bayram günü (kötü) alamet,
Koptu başa kıyamet.
İsterim ben Mevla'dan,
Vere bize merhamet.
4. Vagonlar yağlandı,
Kuzeye²⁸ doğru yollandı.
On yediden (yaş) başlandı,
Elli üçte durdu²⁹.

26 Yani Kırım tahkim edilmiş.

27 Burada, aslında edilgen çatıyla belirtilen belirsiz kişi burada etken çatıyla ifade edilmiş, bunu sonraki kısımlarda da görüyoruz, mesela 9. dördlükte.

28 “Sırt” aslında arka taraf, arka anlamına gelir; sonraysa “kuzey”.

29 Savaş esirlerinin yaş haddi.

5. aziz bayram künleri
sabiler öksüs kaldı.
mal melaldan ayrıldı.
imdat eyle bize Mewlam!
6. keldi tuttu, arş etti.
başımдан akıl ketti.
Kırımı bize haram etti.
imdat eyle bize Mewlam!
7. şu dağların çevresi deniz.
Kırımда yaş kalmadı temiz.
el kaldırıp, amin deniz³⁰!
imdat eyle bize Mewlam! [417]
8. ilan etti, korkuttu bizi.
sarartıp soldurdu sizi.
kızarmaya sürdü bizi.
imdat eyle bize Mewlam!
9. Kudretten çekmiş kalemi³¹,
ağlattı cümle alemi,
zar etti evled yaremi.
imdat eyle bize Mewlam!
10. gündüzlerim oldu gice.
Kırımdakilerin halı nece?
yok bizlere bir eğlence!
imdat eyle bize Mewlam!
11. Melitopol suyun içtik,
Wağzallardan kelip keçtik,
işbu şehre kelip tüştük.
imdat eyle bize Mewlam!
12. Kırımın çevresi dağlar.
çoluğum çocuğum ağlar.
mında kelip bizi bağlar.
imdat eyle bize Mewlam!
5. Aziz bayram günleri
Sabiler öksüz kaldı.
Mal mülkten ayrıldı(k).
İmdat eyle bize Mevla'm!
6. Geldi, tuttu, marş verdi.
Başımдан akıl gitti.
Kırım'ı bize haram etti.
İmdat eyle bize Mevla'm!
7. Şu dağların çevresi deniz.
Kırım'da genç kalmadı temiz (hiç).
El kaldırıp âmin deyiniz!
İmdat eyle bize Mevla'm! [419]
8. İlan etti, korkuttu bizi,
Sararıp soldurdu sizi,
Kışlaya sürdü bizi.
İmdat eyle bize Mevla'm!
9. Kudretten çekmiş kalemi,
Ağlattı cümle âlemi,
Zar etti evladı yârimi.
İmdat eyle bize Mevla'm!
10. Gündüzlerim oldu gece.
Kırım'dakilerin hâli nice?
Yok bizlere bir eğlence!
İmdat eyle bize Mevla'm!
11. Melitopol suyun içtik,
İstasyonlardan gelip geçtik,
İşbu şehre gelip durduk.
İmdat eyle bize Mevla'm!
12. Kırım'ın çevresi dağlar.
Çoluğum çocuğum ağlar.
Burada gelip bizi bağlar.
İmdat eyle bize Mevla'm!

30 Krş. *age.*, 37, yukarıdan 10. satır.

31 Krş. *age.*, 41, yukarıdan 2. satır.

Yaşadığımız büyük hadiselerin, yukarıda verdiğim türkülerden anlaşıldığı üzere, Kırım Tatarlarının türkü sanatında hemen karşılık bulduğu anlaşılıyor ve muhtemelen bu süreçte güncel türkülerin her zamanki kaynağı olan Kırımlı müzisyen Romanların da payı var. Bu hadiseler, daha önce Rus-Japon Savaşı'nda olduğu gibi, Volga Tatarlarının amiyane edebiyatında da hemen karşılık buldu; 1914 sonu ve 1915 başında Kazan, Orenburg ve Ufa'da “des-tan” türünde –bu tür hakkında *Zapiski Vostoçnogo otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo obşestva*'da [= İmparatorluk Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Dergisi] bir notum var- “savaş türküleri”ni (suğuş beyiti) ihtiva eden, en azından, yirmi kadar kitapçık basıldı (çoklukla 16 sayfa in 16°) [420]. Nihayet, 1914 sonunda kurulan ve hem Türkmençe hem de Farsça çıkarılan resmî *Zakaspiyskaya tuzemnaya gazeta*'da [= Mahallî Hazar Ötesi Gazetesi] birkaç Türkmençe şiir-şarkı (gazel) çıktı.

Petrograd, 1915 yılı Nisan'ı